

Friglerden Kalma Bir Eski Türk Ölü Taşı

Kik'in Suret Taşı Yazıtı

Cengiz Saltaoğlu

08.03.2021 Antalya TÜRKİYE

Özet

Makalenin üstbaşlığı eleştiri ve dikkat çekme amaçlıdır. Bu makale, 2019 yılında Eskişehir, Seyitgazi ilçesi sınırları içerisindeki kazıbilimsel yüzey araştırmaları sırasında Gümüşbel köyü yakınındaki Eski Cami Höyüğü'nün güneydoğu yanında bulunup üzerindeki, "Eski Frigce" olduğu savlanan yazıt aracılığıyla "Frig" olarak kimliklendirilerek 2020 yılında bir Türk-Hollanda uluslararası ortak yayımına konu yapılmış bir buluntu için bir düzeltme önerisini içermektedir. Araştırmacılar tarafından, bizce, yanlış anlaşılmalı ve yanlış değerlendirilmiş olan söz konusu buluntu, gerçekte, son yıllarda Anadolu'da keşfedilmeye başlanmış Türk oyma yazıtlı Eski Türk mezar taşlarından biridir (bu özel örnekte, üzerinde Batı Türk oyma yazılı bir yazıt taşıyan, balbal tipli bir Eski Türk "ölü taşı"). Makalede, ilgili araştırmacıların buluntuyla ve üzerindeki "Eski Frigce" olduğunu savladıkları yazıtla ilgili kendi bakış açılarından yapmış oldukları çözüm, değerlendirme ve yorumları özetledikten sonra, bizce gerçekte Batı Türk oyma yazısıyla yazılı olan yazıt için kendi Eski Türkçe okuma önerimizi ve eşliğinde taşla ilgili yorum ve değerlendirmelerimizle, tarihlendirme önerimizin gerekçelerini sunuyoruz.

Açar sözcükler: Anadolu Eski Türk oyma yazıtları, Batı Türk oyma yazısı, Eski Türk mezar taşları, balbal tipli mezar taşı, "ölü taşı", Frig, Eski Frigce.

Bir süre önce, Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi bölüm başkanı, arkadaşım Dr. Mine Günel Temiz'den ilginç bir ileti aldım. Aynı zamanda, Hatay Arkeoloji Müzesi başkanlığında yürütülen Hassa Aktepe Büyük Karapınar Türkmen Mezarlığı kazılarında bilimsel değerlendirme sorumlusu olan Temiz, 2020 yılı başlarında Türk-Hollanda uluslararası ortak yayımı bir kazıbilim makalesinde¹, Anadolu'da bulunup üzerindeki, "Eski Frigce" olduğu savlanan yazıt aracılığıyla "Frig" olarak kimliklendirilmiş, soyut insan biçimli bir taş (yazarların tanımlamasıyla: idol biçimli stel) için yapılan değerlendirmelerle ilgili ciddi kuşkuları olduğunu söylüyordu. Söz konusu buluntu, 2019

¹ Rahşan Tamsü Polat, Yusuf Polat, Alexander Lubotsky, *An Idol-shaped Stele with an Old Phrygian Inscription in the Territory of Nakoleia*, GEPHYRA Doğu Akdeniz Bölgesi Eskiçağ Tarihi ve Kültürlerini Araştırma Dergisi / Zeitschrift für die Geschichte and Kulturen des antiken östlichen Mittelmeerraums, Sayı / Band 19, 2020, sy. 45-67.

yılında Eskişehir, Seyitgazi ilçesi sınırları içerisindeki kazıbilimsel yüzey araştırmaları sırasında Gümüşbel köyü yakınındaki Eski Cami Höyüğü'nün güneydoğu yanında bulunmuş, yazıtlı bir taşı. Her ne denli Temiz, araştırmacılarca üzerindeki yazı ve yazıtın “Frig” olarak tanımlanmış olması nedeniyle duraksama yaşıyorsa da, söz konusu taş plastik özellikleri bakımından, kendilerinin, şimdilik en erken 14.-15. yüzyıllara tarihlenen Hassa Aktepe Büyük Karapınar Türkmen Mezarlığındaki kazılarda ve çevredeki başka eski Türk mezarlıklarında saptadıkları², soyut insan biçimli mezar taşlarının tıpatıp aynıydı. Aktepe'deki soyut insan biçimli Türkmen mezar taşlarının Frig idollerinin ikincil kullanımı olmaları da zaten olanaklı değildi. Ayrıca, bu tür mezar taşlarının benzerleri Anadolu'nun başka yerlerindeki eski Türk mezarlıklarında da vardı. Konunun bir başka yönü de, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, höyükler üzerine yapılmış eski Türk mezarlıklarının sıkça görülüyor olmasıydı. Temiz'in şu gözlemi ise, daha da ilginç ve uyarıcıydı: “Makaledeki taşı alıp üzerindeki yazıtı çıkararak bizim kazı alanına koysak, hiç kimse yadırgamaz ve oranın taşı sanar rahatlıkla.”

Temiz'in kuşkularının tek kaynağı, daha önce araştırmacılarca “Frig” olarak kimliklendirilmiş bu soyut insan biçimli taşın plastik özellikleri değildi yalnızca. Kendisine daha önce, benim de içinde bulunduğum bağımsız araştırmalarda son yıllarda Ordu Mesudiye Esatlı köyündeki ve Ankara Gündül Salihler köyü kırsalındaki kaya resmi alanlarında keşfedilmiş olan çok sayıdaki Batı Türk oyma yazılı (ve birçoğu Oğuz damgalı) Eski Türk (ağırlıklı olarak Eski Oğuz-Kıpçak) yazıtlarını işleyen geniş çalışmamın az sayıdaki fiziksel baskılarından³ birini göndermiştim ve Batı Türk oyma yazısının Anadolu deşışkelerini tanıyordu. O yüzden, “Frig” olduğu savlanan yazıtlı taş üzerindeki yazı kendisine çok tanıdık gelmişti. Fakat emin olamıyordu ve ayrıca, yazıtın anlamlı, tutarlı ve bütünlüklü bir (Eski Türkçe) okuması ol(a)madığı sürece de bu tür gözlem ve sanıların bir anlamı ve sonucu yoktu. Benzerlerini Antalya çevresindeki eski Yörük mezarlıklarında benim de görmüş ve gözlemlemiş olduğum, soyut insan biçimli ilgili taş üzerindeki yazı gerçekten de Esatlı-Salihler Batı Türk oyma yazısı deşışkesiyle birebir örtüşüyordu. Dahası, makalede araştırmacıların yazıyla ilgili kendi bakış açılarından verdikleri yazıt çizimi, taşın verilmiş olan seçik ışılgörüntüsünden de açıkça görüldüğü gibi, bizce daha çok, yazıtı “Eski Frigce” olarak okumaya çalışmış yazarların “isteyiş dolu düşünme edimine” karşılık gelen, ayrıntılarını aşağıda gösterdiğimiz bir dizi çizimsel yanlış içeriyordu ve bu yanlışları aradan çıkarınca taş üzerindeki yazıtın onu özellikle “Frig” yapan bir yönü de yoktu. Ve daha da önemlisi, yazıt Batı Türk oyma yazısının ses değerleriyle okunduğunda tutarlı ve anlamlı bir biçimde ve bütünlüklü olarak, pürüzsüz bir Eski Türkçe metin veriyordu. Sonuçta, bizim açımızdan, ortada düzeltilmesi gereken bir yanlışlık vardı, ve bu makalenin yazılması gerekli oldu.

Konumuz olan soyut insan biçimli taş için yukarıda birkaç kez vurguladığımız, ‘üzerindeki, “Eski Frigce” olduğu savlanan yazıt aracılığıyla “Frig” olarak kimliklendirilmiş’ tanımlamamız büyük olasılıkla, dikkatli okuyucunun gözünden kaçmamış olacaktır. Bu

² Mine Günel Temiz, *Aktepe Büyük Karapınar Mezarlığı'nda Yeni Bulgular*, 2. Avrasya Uluslararası Türk Sanatları Kongresi (2-5 Aralık 2015) Bildiriler Kitabı, İstanbul, 2018, sy. 67-92.

³ İndirilebilir e-kitap için bkz.: *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.

vurgulamanın nedeni, taşın, yer aldığı bağlamda “tekil bir buluntu” olmasıdır. 1,03 m yüksekliğinde, 56 sm genişliğinde ve 21-31 sm kalınlığındaki dikilitaş ayrıca, yazarların verdiği bilgiye göre, özgün yerinde⁴ değildi. Yazarlar bu dikilitaşın, kimi Frig buluntularının bağlamına gönderme yaparak, eskiden bir platformun üzerinde durmuş olacağı kanısındadırlar fakat böyle bir platform saptanmamıştır. Taşın bir yanında bulunmuş olduğu Eski Cami Höyüğü'nün yazarlarca 2019'daki araştırılmasında Bakır Çağı Dönemi, Erken Tunç Çağı 2-3 seramikleri ve MÖ 8. yüzyıla tarihlenen Demir Çağı seramikleri saptanmıştır. Ancak yalnızca üzerindeki yazı ve yazıt temelinde “Frig” olarak kimliklendirilmiş olduğu görülen “idol-biçimli dikilitaşın” kendisi dışında, höyükte herhangi bir başka Frig buluntusu ve bağlamından söz edilmemektedir. Dikkatimizi çeken ve bizce okuyucunun da dikkatini çekmesi gereken önemli bir başka ayrıntı ise, bugün 180 m çapında ve 3,5 m yüksekliğindeki höyüğün üstünde, yazarların tanımlamasıyla, bir İslam Dönemi mezar yapısının varlığıdır. Zaten höyük de adını herhalde bu özelliğinden almış bulunmaktadır. Yani höyük aynı zamanda, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, höyükler üzerine yapılmış eski Türk mezarlıklarının sıkça görülüyor olması olgusunun tipik bir örneğini de sergilemektedir. Gerçi bizim, özgün yerinden kaymış olarak höyüğün bir yanında bulunmuş soyut insan biçimli (“Eski Türk” kimliklendirmesine daha uygun düşecek bir tanımlamayla: “balbal tipli”) yazıtlı dikilitaş için tarihlendirmemiz, sözü edilen İslam dönemi mezar yapısından biraz daha eski, Erken Ortaçağ olsa da, tarihsel süreklilik içinde, Anadolu'da höyüklerin eski Türklerce sıklıkla mezar ve mezarlık yeri olarak kullanılmış olması bağlamının dışında kalan bir buluntu da olmayacaktır.

Çok seçkin bir örnek olmak üzere, Anadolu'da eski Türk boylarınca mezar ve mezarlık yeri olarak kullanılmış höyük üzeri alanlardan, kesin kazibilimsel tarihlendirmesi yapılmış, bugün için bilinen en eski tarihli örnek Amasya Oluz Höyük üzerindeki, 2010 yılından sayarak kazılmaya başlanmış Ortaçağ Türkmen (Oğuz) mezarlığıdır. Kazıcısı Şevket Dönmez'in ilgili makalesinde⁵ yaptığı saptamaya ve verdiği bilgilere göre, elde edilen insanbilimsel ve kazibilimsel bulgular, tarihi önceki binyıllara uzanan Oluz Höyüğü'nün, 10. ve 11. yüzyıllarda Anadolu'ya gelmiş öncü bir Türk boyu tarafından mezarlık alanı olarak seçilmiş ve kullanılmış olduğuna kesin olarak işaret etmektedir. Oluz Höyük üzerinde keşfedilen ve 2017 kazı mevsimi itibarıyla sayıları 100'ü geçen Oğuz (Türkmen) mezarları, kimi İslam öncesi dönem izleriyle de birlikte İslam dönemi geleneklerine uygun gömmeler içermektedir. Anadolu'da sürekli hareket durumundaki konar-göçer Türkmenler ölümlerini nereye gömüyorlardı, mezarlıklarını nerede oluşturuyorlardı? Dönmez'e göre, bu soruların yanıtları hiç şüphe yok ki göçebelerin etkinlik gösterdikleri coğrafyaların bütününde gizlidir. Büyük olasılıkla, cenazelerin gömülmesi için, güzergahları üzerindeki sahibi olmayan, tarım yapılmayan ve bellekte kalıcı özellikleri bulunan yerleri seçiyorlardı. Nitekim Oluz Höyük bu nedenle, kendisini çevreleyen ve yaylak kullanımına uygun Buzluk, Karadağ, Kırlar, Çakır ve Sarıtaş dağlarının arasında belirgin ve akılda kalıcı bir nokta olma özelliğine sahiptir. Oluz Höyüğü'nün konar-göçer Oğuz-Türkmen boylarınca mezarlık yeri olarak seçilmesinin elverişli bir başka nedeni de, ölü yıkama gibi cenaze işlemlerini kolaylaştırmak üzere, o dönemde yanı

⁴ özgün yerinde: in situ

⁵ Şevket Dönmez, *Kurgandan Kibleye: Anadolu'nun İlk Müslüman Türklerinin İzleri, Oluz Höyük Konar-Göçer Türkmen (Oğuz) Mezarlığı*, Anadolu Selçuklu Mirası ve Güncel İmgeler, İstanbul, 2017, sy. 126-141.

başında bulunduğu düşünölen su kaynağıdır. Mezarlığın kesin tarihini öğrenebilmek amacıyla 2013 yılında, kazının insanbilim uzmanı Yılmaz Selim Erdal tarafından iki iskeletin yaş belirlemesi için Tokyo Üniversitesinde yaptırılan C14 çözümlenmeleri, söz konusu bireylerin 1020-1077 tarihleri arasında ölmüş olduklarını göstermiştir. Ortaya çıkan 1020-1077 tarihleri, mezarlığı oluşturan toplumun kronolojisinin ve tarihsel öyküsünün saptanması açısından son derece önemlidir. Bu bağlamda, Oluz Höyüğü mezarlık yeri olarak seçmiş bir konar-göçer Oğuz-Türkmen topluluğunun, 1020 yılı dolayında yaşanırken, en azından 100-150 yıldır Amasya bölgesinde bulunduğu anlaşılmaktadır.⁶ Dönmez'in, somut ve kesin kazıbilimsel tarihlendirmeler temelindeki bu çarpıcı ve Anadolu Türk tarihi bakımından çok önemli bulgu ve saptamaları bizim açımızdan da yaşamsal önemdedir. Çünkü bunlar, daha önce üzerindeki yazıt temelinde "Frig" olarak kimliklendirilmiş fakat şimdi bizim, yine üzerindeki yazıt temelinde, kazıbilimsel/tarihsel/budunsal/kültürel kimliğinin "Eski Türk" olarak düzeltilmesini önereceğimiz soyut insan biçimli/"balbal tipli" dikilitaşın (ölü taşının) tarihlendirilmesi için, üzerindeki, bize göre, Batı Türk oyma yazılı yazıtın sağladığı dil verileri ve erken dönem Anadolu Türk tarihinin bağlantılı başka ipuçlarına dayanarak önereceğimiz 4. yüzyıl sonu - 9. yüzyıl tarihlenmesiyle (tarihsel süreklilik bağlamında) çarpıcı bir uyuşma göstermektedir (tarihlendirme önerimizin ayrıntı ve dayanakları aşağıda sunulacaktır).

⁶ Şevket Dönmez, *Kurgandan Kibleye: Anadolu'nun İlk Müslüman Türklerinin İzleri, Oluz Höyük Konar-Göçer Türkmen (Oğuz) Mezarlığı*, Anadolu Selçuklu Mirası ve Güncel İmgeler, İstanbul, 2017, sy. 126-141.

Kaynak: 2020 Polat-Polat-Lubotsky makalesi⁷

⁷ Rahşan Tamsü Polat, Yusuf Polat, Alexander Lubotsky, *An Idol-shaped Stele with an Old Phrygian Inscription in the Territory of Nakoleia*, *GEPHYRA Doğu Akdeniz Bölgesi Eskiçağ Tarihi ve Kültürlerini Araştırma Dergisi / Zeitschrift für die Geschichte and Kulturen des antiken östlichen Mittelmeerraums*, Sayı/Band 19, 2020, sy. 45-67.

Araştırmacıların, “Eski Frigce” olduğunu savladıkları yazıtla ilgili okuma ve çözümlenmeleri şöyledir (ışılgörüntü, yazıt çizimi ve metin alıntıları) ⁸:

ZATA

9ATYEM YAMI
MOTTEKRE
507AUMOT

⁸ Rahşan Tamsü Polat, Yusuf Polat, Alexander Lubotsky, *An Idol-shaped Stele with an Old Phrygian Inscription in the Territory of Nakoleia*, GEPHYRA Doğu Akdeniz Bölgesi Eskiçağ Tarihi ve Kültürlerini Araştırma Dergisi / Zeitschrift für die Geschichte and Kulturen des antiken östlichen Mittelmeerraums, Sayı/Band 19, 2020, sy. 45-67.

Okuma yönü: A. sağdan sola, B. çift sürer biçimde (B1. sağdan sola, B2. soldan sağa, B3. sağdan sola)

- A. ATAS
- B. 1. IMANMEUTER
- 2. [?]MOSTEKISE
- 3. TONDAGOY

Araştırmacılar “Eski Frigce” olarak okudukları metni üç bölüme/tümceye ayırıp yeniden düzenleyerek şöyle ele almışlardır:

- 1. *Atas*
- 2. *imanmeutermos*
- 3. *tekisetondagoy*

Daha sonra da, henüz kesintisiz bir yazaç dizisi durumundaki metni bölüm bölüm sözcüklerine ayırarak çeviri önerisinde bulunmuşlardır:

- 1. *Atas* ‘kişi adı’

- 2. *iman meu termos*

‘My monument is a boundary stone.’

‘Anıtım bir sınır taşıdır.’

- 3. *tekiseton dagoy*

[*tekiseton* ‘çoğul 3. kişi buyurma kipli eylem biçimi’; *dagoy* ‘yansız, çoğul ad’]

‘let the *dagoy tekiseton*’

(Her ne denli ortada bir anlamlandırma ve çeviri bulunmuyorsa da) bu İngilizce “çeviri” Türkçeye şöyle aktarılabilir:

‘*dagoy* . . .-sXn’ [-sXn: -sın/-sin/-sun/-sün]

Sonuç olarak, bir bütün olarak bu “Eski Frigce” metnin önerilen (yarım) çevirisi şöyledir:

Atas (PN).

My monument is a boundary stone.

.....

Atas (kişi adı).

Anıtım bir sınır taşıdır.

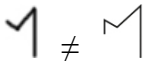
.....

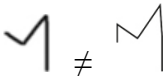
Yazıtın, yukarıda verilmiş olan, yazarlarca öne sürülmüş “Eski Frigce” okunuşunda onu (ve aynı zamanda, doğal olarak ona dayandırılan metnin “Frigliğini” de) bütünüyle geçersiz kılabiliriz ya da biraz daha insafli konuşursak, ciddi derecede sakatlayacak ölümcül çizimsel yanlışlıklar bulunmaktadır, ki yazarların yukarıda alıntıladığımız yazıt çizimiyle, yazıtın yukarıdaki seçik ışılgörüntüden açıkça görülebilen gerçekliği arasındaki, aşağıda sıraladığımız uyumsuzlukları orta dikkat derecesine sahip bir okuyucu bile rahatlıkla izleyebilir.

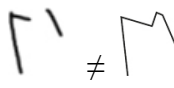
Aşağıdaki doğru-yanlış dizelgesi için açıklama:

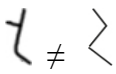
Eşitsizliğin sol yanındaki koyu yazaç çizimleri: “Yazıtın gerçekliğinde bulunan yazaç biçimleri”.

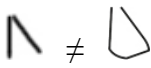
Eşitsizliğin sağ yanındaki, yazarların yapmış olduğu, açık renkli yazaç çizimleri: “Yazarların imgeleminde var olan yazaç biçimleri”.

Birinci satır sağdan sola ikinci yazaç:

Birinci satır sağdan sola 5. yazaç:

İkinci satır soldan sağa ilk iki yazaç:

İkinci satır soldan sağa 9. yazaç:

Üçüncü satır sağdan sola 4. yazaç:

Yukarıdaki doğru-yanlış dizelgesinde, bizim açımızdan, yazıtı “özellikle” Frig yapabilecek tek yazaç, eğer yazıtta gerçekten var olmuş olsaydı, Fenike/Frig m'sidir. Nitekim yazıtta bu yazıcı gerçekten de görüyor olsaydık, bu yazıtla ve üzerinde yer aldığı “idol-biçimli stelle” hiç ilgilenmez ve bu makaleyi yazmak için de kendimizi

yormazdık. Ancak yazarların bizce, yazıtı “Eski Frigce” olarak “okumaya” odaklanmış “isteyiş dolu düşünme edimlerinin” bir sonucu olan yanılsamalı bakış açılarından sıyrılarak algılamaları gereken yalın gerçek şudur ki yazıt bu yazıçları içermemektedir. Yazıtın gerçek biçimini şimdi yazarların nasıl okuyacağı, bunun artık “Eski Frigce” olarak anlaşılıp anlaşılamayacağı ya da nasıl anlaşılacağı bizim ilgi ve bilgimizin dışında, alan uzmanlarının bir sorunudur. Fakat çarpıtılmamış, gerçek biçiminde hiçbir biçimde “Frig” olmak zorunda olmayan yazıt, (elbetteki “tekil buluntu durumundaki”, soyut insan biçimli/“balbal tipli” taşın benzer eski Türk mezar taşlarıyla yakın ya da birebir örtüşen plastik özelliklerinin de etkin güdülendirme ve yönlendirmesiyle) onu kendisine uygulamamız durumunda Batı Türk oyma yazısının Anadolu (Esatlı-Salihler) değişiksiyle birebir örtüşmekte ve Türk oyma yazısının bildik okuma kurallarınca zorlamasız ve doğal bir akışla son derece anlamlı, tutarlı ve bütünlüklü, pürüzsüz bir Eski Türkçe metin vermektedir. Taşın “tekil bir buluntu” olduğunu bir kez daha, özellikle vurguladık. Çünkü bu koşulda, taşın kimliğini ya da daha iyisini söylersek, “kimlik seçeneklerini” belirleyecek tek en güvenilir ve kesin kazibilimsel dayanak üzerindeki yazıt ve dildir. “Yazıtlar etno-kültürel aidiyetin saptanmasında şüphesiz en etkili tek arkeolojik belge türüdür.”⁹

⁹ Semih Güneri, *Türk Altay Kuramı*, Ankara, 2018, sy. 76-77.

Ènç Kik!

**“Sırkurur ig èlig ey
Èş, ay ènçig am èşiŋge
i!” ayur èş kèpi, aya!**

Ènç Kik!

“Sırkurur ig èlig ey Èş, ay ènçig am èşiŋge i!” ayur èş kèpi, aya!

Huzur bul Kik!

“Eritip bitirir hastalık halkı ey Dost (Ay Ata), buyur huzuru Şimdi yoldaŐına ah!” der eşin suret taşı, esirge!

ATA

93TYEYVA 71
 1'0 JTEKKE
 507AN70T

Kik'in Suret Taşı Yazıtı A:

ATA

Soldan sağa:

nç k² i k²

nç k²ik²

ênç kik

Ênç Kik!

Huzur bul Kik!

Kik'in Suret Taşı Yazıtı B:

93TYEYVA YI
 1'0 2TEKKE
 507AN YOT

B1:

93TYEYVA YI

Sağdan sola:

$s^2 r^1 k^2 r^1 r^1 g^2 l^2 i g^2 y^2$

$s^2 r^1 k^2 r^1 r^1 g^2 l^2 i g^2 y^2$

s(ı)rk(u)r(u)r (i)g êlig ey

“Sırkurur ig êlig ey

“Eritip bitirir hastalık halkı ey

B2:

Γ' O 2TEKİZE

Soldan sağa:

$I s^2 y^1 nç i g^2 m s^2 ng g^2$

$I s^2 y^1 nçig^2 m s^2ngg^2$

êş ay ênçig am êş(i)ng(e)

Êş, ay ênçig am êşiŋge

Dost, buyur huzuru ŧimdi yoldaŧına

B3:

507AN70T

Sağdan sola:

$i y^1 r^1 ŧ k^2 p y^1 A$

$i y^1 r^1 ŧ k^2 p y^1 A$

i ay(u)r êş kèp(i) aya

i!” ayur êş kèpi, aya!

ah!” der eŧin suret taŧı, esirge!

“Kik’in **kēp**’i (suret taşı)” — **kēp** bugün bizim Türkiye Türkçesinde **kip** biçiminde, genel olarak ‘kalıp’ anlamıyla kullanmayı sürdürdüğümüz, aynı zamanda yine, **gibi** ‘benzeri, -a/e benzer’ [**kēpi** ‘onun kalıbı, benzeri’] sözcüğümüzün de kendisinden geldiği, Türkçenin çok eski bir sözcüğü: ‘kip, kalıp, biçim, suret, model, örnek’. Sözcüğün, Türkçeden alıntılanarak girmiş olduğu Eski Kilise Slavcasında tanıklanan Tuna Bulgar Türkçesi (8.-9. yy) biçimi **kap** ise, ‘resim, put’ anlamında. Sözcük bugün Çuvaş Türkçesinde de **kap** ‘dış görünüş, figür’ biçimi ve anlamıyla yaşamaktadır. Ana Bulgar Türkçesi ***kēp** sözcüğü Macarcaya da geçmiştir: **kēp (kēp)** ‘resim, put’.¹⁰ Sözcüğün, Genel Türkçedeki bilinen anlamlarına ek olarak, 8. yüzyıldan da daha önce, Ana Bulgarca denli erken dönemlerde de “resim, put” anlamlarını taşıdığı görülüyor. Dolayısıyla bizim, 4. yüzyıl sonu - 9. yüzyıl arasına tarihlendireceğimiz Kik’in **kēp**’ini (ölüyü temsil eden bir) “suret taşı” olarak anlamlandırmamızda bir sorun görünmüyor. Onun bir “put”, yani, bir tapım taşı olduğunu düşünmüyoruz. Kik’in **kēp**’i konuşuyor. O canlı, (sahibini temsilen) konuşan bir taş. Sanat tarihi uzmanı Yaşar Çoruhlu’nun bir makalesinde Türk anıt taşlarının bir bölümü için “mezar taşı” yerine daha uygun bir terim olarak önerdiği gibi, bir “ölü taşı”.

“Başlangıçta daha çok inanılan tanrılar, cinler gibi insan dışındaki varlıkları veya kozmik simgeleri, damgaları içeren değişik türde taşlar ve heykeller, muhtemelen tunç çağının sonlarından itibaren, daha çok, ölen insanları, daha doğru bir ifadeyle ataları temsil etmeye başlamıştır. Bu husus aslında bir önceki tanrı anlayışının içinden çıkmıştır. Çünkü ölmüş atalar kutsal ruhlar haline gelmekte ve zaman içinde kendisinden istekte bulunulan yarı tanrılar haline dönüşmektedir. Taşın eski Türklerde canlı olarak kabul edilmesi de ataları temsil eden taş veya ölü taşlarının (burada mezar taşı sözünü bilinçli olarak kullanmadık) neden insanı temsil ettiklerini açıklayan bir diğer husustur.

İnsanı, ataları veya başka bir deyişle ölüleri temsil eden taşlar ve taş heykeller bazen herhangi türden bir mezarın yanında, bazen merkezinde veya farklı yerlerinde; tek, çift veya daha çok sayıda yer alabildiği gibi, *bazen de hiç mezar olmayan ancak insanların geçtiği güzergahlar üzerine de*¹¹ yerleştirilirdi. Türk İslâm dönemlerinde bunlar daha çok mezarlara bağımlı kılındı ve bir süre sonra da mezarın ve ölünün baş ve ayak kısmını sınırlama amacı da bu taşlara yüklendiğinden onlara mezar taşı denildi. Oysa bunlar İslâmiyet öncesinden gelen anlamlarıyla ölülerin kendisini temsil eden taşlar olup belki de bunları “ölü taşları” olarak anmak daha doğru olacaktır.”¹²

Kik’in suret taşının “suretini” oluşturan ve bizim bakış açımızdan, iki göz, bir burun ve yay gibi kaşlarla, bildiğimiz biçemselleştirilmiş insan (kadın) yüzünden ibaret olan çizim, taşı daha önce “Frig” olarak kimliklendirmiş araştırmacıların başka kimi Frig buluntularına ilişkin değerlendirmelere de gönderme yapan, kazıbilimsel”Frigsel” yorumuna göre, büyük

¹⁰ Talât Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara, 1987, sy. 67.

¹¹ Vurgulama tarafımıza sanlıktır.

¹² Yaşar Çoruhlu, *Türk Mezar (Ölü) Taşlarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Türk İslam Dönemindeki Devamı ya da Dönüşümü Üzerine*, I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları Sempozyumu (19-21 Eylül 2018, Bakü) Kitabı, Bakü, 2019, sy. 482-523.

olasılıkla, Frig dinsel bedizbilgisinde¹³ Ana Tanrıça'nın (Frig: Matar) *paredros*'unu temsil etmektedir. Yani, Ana Tanrıça'nın tanrısal eşlikçilerini ya da tanrısal eşlikçileriyle birlikteliğini. Buna göre, olasılıkla, (bizim bakış açımızdan gözler olan) eşit büyüklükteki iki yuvarlaktan birisi Ana Tanrıça'nın başını, öbür ikincisi ise, ona denk güçteki, sonradan Zeus'la özdeşleştirilmiş bir yerel Frig tanrısının başını temsil ediyor olacaktır. (Yine bizim bakış açımızdan, biçemselleştirilmiş bir burundan ibaret olan) ortadaki daha küçük yuvarlak ise, tanrıçaya eşlik eden genç bir çoban tanrıyı temsil ediyor olsa gerektir. Bize, iki göz yuvarlağının altından aşağı doğru uzanarak elmacık çıkıntılarıyla birlikte yanaklar ya da belki yas anlatımı olarak, akan gözyaşları gibi görünen çizgilerle, ortadaki burun yuvarlağından aşağı doğru uzanarak burun-dudak oluşu gibi görünen biçemselleştirilmiş çizgiler, araştırmacılara göre herhalde, yukarıda sayılan üç tanrısal varlığın başlarla birleşen gövdeleri olacaktır. "Başların" hemen üzerinde yer alan ve bizim bakış açımızdan yay gibi kaşlardan ibaret, yay gibi çizgiler ise, tüm bu tanrısal ("Frigsel") sahneyi üstten çevreleyen ve olasılıkla başların birliğini yansıtan çerçeve çizgileri olmalıdır. Olabilirdi tabii.

Tarihsel Arka Alan

Eskişehir, Seyitgazi ilçesi, Gümüşbel köyü, Eski Cami Höyüğü üzerinde bulunmuş Eski Türk mezar/ölü taşı, "Kik'in Suret Taşı", son yıllarda Anadolu'da keşfedilmiş tek yazıtlı Eski Türk dönemi mezar/ölü taşı değildir. Bu yeni keşiflerden birini daha önce yayımlamıştık¹⁴ (bknz. Aşağıda, EK 1.). Denizli, Çivril ilçesi, Özdemirci kasabası Eski Mezarlığında bulunan ve üzerinde Türk oyma yazısının Orhun-Yenisey değişkesiyle yazılmış Eski Türkçe bir yazıt taşıyan söz konusu mezar taşı, Kik'in Suret Taşı'nın, tarihsel bağlamında yalnız olmadığının en açık seçik örneklerinden biridir. Kik'in Suret Taşı, üzerinde taşıdığı Batı Türk oyma yazılı yazıtıyla Anadolu'nun başka yerlerindeki, özellikle de Ordu Mesudiye Esatlı köyünde ve Ankara Güdül Salihler köyü çevresindeki kaya resmi alanlarında bulunan Batı Türk oyma yazılı çok sayıda yazıtlarla (örnekler için bknz. Aşağıda, EKLER) tarihsel olarak aynı bağlam içerisinde yer alır. Bu yazıtların (ve aynı tarihsel bağlam içindeki Kik'in Suret Taşı'nın ve yazıtının da) tarihlendirilmesinde başlıca iki ipucumuz vardır. Birincisi, dil özellikleridir. Bu yazıtların dili Türkçenin Eski Türkçe dönemine (6.-9. yy) sanlıktır. İkincisi ise, özellikle gerek Esatlı'da gerekse de Salihler'de, birçok yazıtta eşlik eden, çeşitli Oğuz boylarına sanlık damgalardır. Esatlı'da Avşar, Bayındır, Büğdüz, Çepni, Döğer, İğdir, Karkın, Salur, Yaparlı ve Yıva olmak üzere, 10 Oğuz boyunun damgaları kaya resimleri alanındaki 15 yazıtta eşlik etmektedir.¹⁵ Salihler çevresindeki kaya resmi alanlarında ise, bu sayı daha yüksektir. Bu alanların tümüne ilişkin var olan bilgi, gözlem ve bulgularımıza karşın, şimdilik yalnızca yayım temelinde ve belgeli olarak konuşursak, Salihler çevresinden son

¹³ *bedizbilgisi*: ikonografi; *bediz*: resim, ikon.

¹⁴ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 779-785, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağısayfası.

¹⁵ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağısayfası.

yayımımızda¹⁶ gösterdiğimiz ve bildirdiğimiz üzere, Deliklikaya konuşundaki Yazıtlı Pano'da yer alan 21 yazıttan damgasız olan 3'ü dışında 18'ine, Avşar, Bayat, Beydili, Çavuldur, Çepni, Döğer, İğdir, Karkın, Salur, Yaparlı ve Yıva olmak üzere, 11 Oğuz boyunun damgaları eşlik etmektedir. Bunlara bir de, *Esatlı Yazıtları I-II*'de Şek Yazıtlar altında verdiğimiz Salihler Deliklikaya Kınık damgalı oyma yazıtını¹⁷ da katarak, Esatlı ve Yazıtlı Pano bulgularını birleştirdiğimizde ise, bu sayı (öbür alanlardakiler de katılınca daha çok olmakla birlikte, kendi yayım yoluyla belgelenmiş saptamamız olarak şimdilik) 14'tür (Avşar, Bayat, Bayındır, Beydili, Büğdüz, Çavuldur, Çepni, Döğer, İğdir, Karkın, Kınık, Salur, Yaparlı ve Yıva).

Bu yazıtların diliyle ilgili, vurgulayarak ve üstüne basarak belirtmemiz gereken bir başka önemli yön de, söz varlığında onu Orhun Türkçesinden, ya da daha genel bir söyleyişle, Eski Türkçeden (6.-9. yy) biraz daha yaşlı yapan eskicil öğelerin bulunuyor olmasıdır. Bunlara bir örnek olarak *eş-* 'işitmek' verilebilir. Bugün, Güney Sibirya Türk dillerinden Hakas Türkçesinde *is-* 'dinlemek, duymak'¹⁸ biçiminde hala yaşayan bu çok eski eylem kökü Eski Türkçede tanıklanmıyor. Orada bunun, orta çatı/pekiştirme çatısı soneki *-(X)d-*¹⁹ ile kurulmuş türevini izliyoruz: *eşid-* 'işitmek' < *eş-* 'işitmek' + *-(i)d-*. Başka bir örnek olarak da *yo-* / (Kıpçak) *co-* 'yok olmak; yok etmek' kök eylemini verebiliriz. Bunun da Eski Türkçede ancak *yok* 'yok, var olmayan' ve *yod-* 'yok etmek, ortadan kaldırmak, silmek' (< *yo-k*, *yo-d* < **yo-* 'yok olmak, yok etmek') gibi türevleri izlenmektedir.

Esatlı ve Salihler (Deliklikaya Yazıtlı Pano) yazıtlarının Eski Türkçeden biraz daha eskiye, 6. yüzyıl başlarına, hatta rahatlıkla ondan biraz daha önceye, 4.-5. yüzyıllara inen bu eskicil dili Anadolu Türk tarihiyle ilgili var olan kayıtlarla bir uyumsuzluk ve çelişki taşımıyor: Anadolu'nun 395-396 Hun işgali, 516 Sabar (Sabir) işgali ve Doğu Roma (Bizans) devletinin 500'lerden başlayarak Anadolu'nun çeşitli yerlerine yaptığı, Avar, Bulgar, Hazar, Peçenek, Uz gibi (daha çok paralı askerler olarak) çeşitli Türk toplulukları yerleştirmeleri. Bizans'ın, vaftiz ederek, yani, Hristiyanlığa geçirerek, çoğunlukla paralı asker konumunda uyrukluğuna alıp aileleriyle birlikte Anadolu'ya yerleştirdiği Türk toplulukları arasında Oğuz olarak tanımlanabilecek olanlar yalnızca Uzlar. Fakat onlar da ancak 11. yüzyılda, Malazgirt savaşında, Bizans ordusundaki Hristiyan Türk paralı askerler olarak karşımıza çıkıyor. (8.-9. yüzyıllarda Seyhun (Sir Derya) boylarında Oğuzlarla yaptıkları savaşlarda yenildikten sonra göç etmek zorunda kalıp Karadeniz'in kuzeyinden Balkanlara inerek burada Bizans'ın karşısına dikilen ve daha sonraları bir bölümü Bizans ordusunda paralı askerler olarak Anadolu'ya yerleştirilen Peçenekler Oğuz olmayıp ayrı bir Türk elidir. Oğuz Peçenek boyu ise, onların göçe katılmayıp Seyhun boylarında kalarak Oğuzlara bağlanan küçük bir

¹⁶ Cengiz Saltaoğlu, *Ankara Gündül Salihler Köyü Deliklikaya Kaya Resimleri Alanı - Yazıtlı Pano/Oğuzlar Kayası*, Antalya, 2019, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağısayfası.

¹⁷ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, § Ek Yazıtlar, sy. 757-763, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağısayfası.

¹⁸ Ekrem Arıkoğlu, *Örneklili Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, sy. 227.

¹⁹ Marcel Erdal, *Old Turkic Word Formation - A Functional Approach to the Lexicon, Volume II*, Wiesbaden, 1991, sy. 642-644.

bölümünün adıdır.²⁰) Sonuç olarak, Esatlı ve Salihler Deliklikaya'da karşımıza çıkan Oğuz boyları Anadolu'ya Bizans eliyle girmiş Türk toplulukları olamaz. Esatlı ve Salihler Deliklikaya Yazıtlı Pano Oğuz yazıtlarının dilinin rahatlıkla 4.-5. yüzyıllara inebilen eskicilliği de göz önüne alındığında, bunların, 395-396 Hun ve/veya 516 Sabar akın ve işgallerinde, Kafkasların kuzeyinden, Hun ve/veya Sabar boylar birliği içerisinde Anadolu'ya giren ve bir bölümü işgal bitiminde geri dönmeyerek Ankara Güdül ve Ordu Mesudiye çevresinde (Bizans uyrukluğuna geçerek) yerleşen/yerleştirilen Oğuz toplulukları olacaklarını kabul etmek zorundayız. (Bu noktada, tarihte “Oğuz” adının en erken 8. yüzyılda ortaya çıktığı, dolayısıyla Avrupa Hun dönemi ya da Sabar dönemi gibi daha eski bir zamanda Oğuzlardan söz edilemeyeceği biçiminde ya da buna benzer bir eleştiriyi veya karşı çıkışı duyar gibi oluyoruz. Biz, hiç de zekice olmayan böyle yüzeysel ve gereksiz bir tartışmaya girmeyeceğiz. Bir “boylar birliği” adı olarak “Oğuz”un 8. yüzyıldan başlayarak ortaya çıktığı ya da o dönemde oluştuğu doğrudur. Ama “Oğuz” birliğini oluşturan ilgili boyların, onların boy damgalarının ve Kâşgarlı'nın daha 11. yüzyılda Oğuz lehçesi diye ayırt ettiği, (Esatlı'daki ve Yazıtlı Pano'daki eskicil örneklerde, söz varlığında) birtakım lehçesel özgünlüklere sahip Türkçelerinin de birdenbire aynı dönemde ortaya çıkıvermiş olduğunu öne sürebilecek aklı başında biri herhalde bulunmayacaktır. Yeni siyasi gelişmelerle yeni dönemde “Oğuz” üst kimlik adı altında toplanan ilgili Türk boylarına, 8. yüzyıldan önce, belki Töles boyları, On Oklar, Türkişler ya da her ne idiye, hangi boy birliği/üst kimlik adının verildiğini bugün kesin olarak bilemediğimizden, kolaylık ve anlaşılabilirlik uğruna, onların Avrupa Hunları ya da Sabarlar dönemindeki temsilcilerinden de “Oğuz” boyları diye söz etmek durumunda bulunuyoruz. Okuyucu bu önemli noktayı belleğinde tutarsa, sanıyorum, sözlerimizi yanlış anlamayacaktır.)

Son olarak, büyük olasılıkla yine 395-396 Hun Anadolu ve Suriye-Irak işgali sırasında, Suriye'nin Rakka kenti yakınındaki Sura antik kentinde bir yapının üzerine bırakılmış, (2015 yılında bu keşfi yapan Fransız bilim insanları ve başvurdukları alan uzmanlarınca da özgün olarak yine bu nitelemeyle tanımlanmış bulunan²¹) bir “Eski Türk oyma yazıtına”²² da okuyucunun dikkatini ayrıca çekmek istiyoruz. Metninden anlaşıldığına göre bu Ön Asya akını sırasında ölen bir Hun başbuğunun ardından bırakılmış olan bu yazıt, aynı zamanda yine büyük olasılıkla aynı Hun akın ve işgaliyle bağlantılı Esatlı ve Salihler Deliklikaya Yazıtlı Pano yazıtlarıyla dönemdaş olması bakımından da ayrı bir önem taşımakta ve yukarıdaki bulgu, açıklama ve saptamalarımızı güçlü biçimde bütünlemektedir.

²⁰Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul, 1937, sy. 22-32.

Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul, 1999, sy. 59-66.

Ahmet Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara, 2004, sy. 97-98.

Sergey Grigeroviç Agacanov (1969), *Oğuzlar*, (Ruşçadan çevirenler: Ekber N. Necef - Ahmet Annaberdiyev), İstanbul, 2010, sy. 183-198.

Osman Karatay, *İlk Oğuzlar - Köken, Türeyiş ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar*, İstanbul, 2017, sy. 13-25 ve 93-112.

²¹ Ali Othman - Maria Gorea, *Une inscription runique centre-asiatic à Sura (Moyen-Euphrate syrien): présentation et observations préliminaires*, Semitica et Classica, Cilt: 9, sy. 251-260, Ocak 2016.

İgor L. Kızlasov, *Тюркская Руническая Надпись На Евфрате. Южносибирский Способ Проверки Религиозных Истин*, Studia Mediaevalia Europaea et Orientalia, Bükreş, 2018.

²² Cengiz Saltaoğlu, *Sura Oyma Yazıtı*, Antalya, 2019, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağısayfası.

Sonuç olarak, Anadolu'nun başka yerlerindeki çok sayıda Eski Türk oyma yazıtlarıyla aynı tarihsel bağlam içerisinde yer alan Kik'in Suret Taşı Yazıtı (ve üzerinde yer aldığı balbal tipli ölü taşı) için de, yukarıda tartıştığımız veriler temelinde 4. yüzyıl sonu - 9. yüzyıl tarihlemesini öneriyoruz.

Kik'in Suret Taşı Yazıtı olgusunda, Batı Türk oyma yazısıyla Frig yazısı arasındaki benzerliklerin araştırmacıları yanıltmış olduğu görülüyor. Bu yanılgının temel kaynağı elbetteki araştırmacıların ve geneliyle Türk, ve yurtdışı kazıbilim dünyasının henüz, son yıllarda Anadolu'da keşfedilmiş bulunan Batı Türk oyma yazılı yazıtlardan ve Anadolu Batı Türk oyma yazısı değişkelerinden habersiz olmalarıdır. Aslında Türk kazıbilimcilerin büyük çoğunluğu için (ya da belki haksızlık etmemek adına önemli bir bölümü için diyelim) bu habersizliğin yalnızca Batı Türk oyma yazısıyla sınırlı olmadığını, Türk oyma yazısının Orhun-Yenisey/Asya değişkelerini de kapsadığını söylemek sanıyoruz abartılı ve yanlış olmazdı. Türk kazıbilimcilerin sözünü ettiğimiz durumda bulunan önemli bir bölümünün ve dünya kazıbiliminin şu yeni gerçekliği bir an önce kavramaları ve içselleştirmelerinin, kendilerinin daha sağlıklı ve gerçeğe bağlı, doğru temellerde bilim yapabilmeleri için gerekli olacağı kanısındayız. Son on - on beş yılda ortaya çıkmış olan, yazı, yazıt ve dil temelli yeni bulgu ve kanıtlar, Anadolu'da (şimdilik) Erken Ortaçağ'dan (4. yüzyıldan) başlayarak azımsanmayacak sayıda Türk nüfusun yerleşmiş ve yaşamış olduğunu göstermektedir. Bu insanlar yalnızca kaya resmi alanlarında sınırlı oyma yazılı belgeler değil fakat, Kik'in Suret Taşı örneğinde olduğu gibi, bu yeni bulgulardan ve budunsal-kültürel içeriklerinden (yazı, yazıt, dil vb.) habersiz yerli, yabancı kazıbilimciler, dilbilimciler ve başkalarının Anadolu'daki "alışıldık" yazı, yazıt ve dil buluntularıyla karıştırabilecekleri oyma yazılı/yazıtlı maddi kültür nesnelere de bırakmışlardır. Bu nedenle, özellikle Anadolu'daki kazıbilimsel araştırma ve çalışmalarda ulaşılan yazılı/yazıtlı buluntuların doğru (ya da daha doğru) anlaşılabilmesi ve değerlendirilebilmesi için kazıbilim dünyasının Anadolu'da yeni bir seçenek ve olanak olarak genelde Türk oyma yazısını, özelde de Batı Türk oyma yazısını iyi tanımalarını ve çalışma ve araştırmalarında her zaman göz önünde bulundurmalarını güçlü biçimde salık veriyoruz.

Söz Varlığı

am 'şimdi'

[*Eski T.* **amdi**, **amti**, **emdi**, **emti** 'şimdi' < **am** ~ **em** 'şimdi' + **-di** ~ **-ti** "addan belirteç türeten sonek"]

Hakas Tü. **am** "şimdi"²³

Şor Tü. **am** "Şimdi, imdi; şu anda, içinde bulunduğumuz zaman"²⁴ (ŞŞ, sy. 5);

Tuva Tü. **am** "şimdi, hemen"²⁵

Altay Tü. **em I** "Şimdi, bundan sonra"²⁶]

²³ Ekrem Arıkoğlu, *Örneklili Hakasça-Türkçe Sözlük*, Ankara, 2005, sy. 40.

²⁴ Nadejda Nikolaevna Kurpeşko Tannagaşeva, Şükrü Halûk Akalın, *Şor Sözlüğü*, Adana, 1995, sy. 5.

²⁵ Ekrem Arıkoğlu, Klara Kuular, *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, 2003, sy. 4.

ay- ‘söylemek, demek; buyurmak’

aya- ‘korumak, esirgemek, sakınmak; saymak, saygı göstermek’

ey! ‘seslenme ünlemi’

ël ‘devlet, ülke, halk, boy, insanlar’

ênç ‘huzurlu, dingin, rahat; huzur, dinginlik, rahatlık’

ênç- ‘huzur bulmak, huzur içinde olmak, rahat etmek’

[**inç-** ‘rahat etmek’²⁷]

êş ‘eş, dost, arkadaş, yoldaş’

Êş ‘Dost; Eski Türk (Oğuz-Kıpçak) Dost dininde, Ay’ın Eşi’nin/Ay Tanrısı’nın/Ay Ata’nın sanlarından biri’

i! ‘(seslenme ünlemi/acınma ünlemi) ey! hey! ah!’

ig ‘hastalık’

kêp ‘kip, kalıp, biçim, suret, model, örnek, resim, put, suret taşı’

Kik ‘kişi adı (kadın)’

[*Çağatay T. kik* ‘geyik’²⁸]

sırkur- ‘eritip akıtmak, eritip bitirmek’ < **sırk-** ‘sızmak, damlamak, süzülme’

[*Eski Türkiye T. sırkur-* ‘sızdırmak, eritmek, eritip akıtmak, süzmek’²⁹]

²⁶ Emine Gürsoy-Naskali, Muvaffak Duranlı, *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1999, sy. 82.

²⁷ Aptullah Battal, *İbnü-Mühennâ Lûgati*, T. D. T. C. (Türk Dili Tetkik Cemiyeti), İstanbul, 1934, sy. 33.

²⁸ Suat Ünlü, *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya, 2013, sy. 632.

²⁹ Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2013, sy. 199.

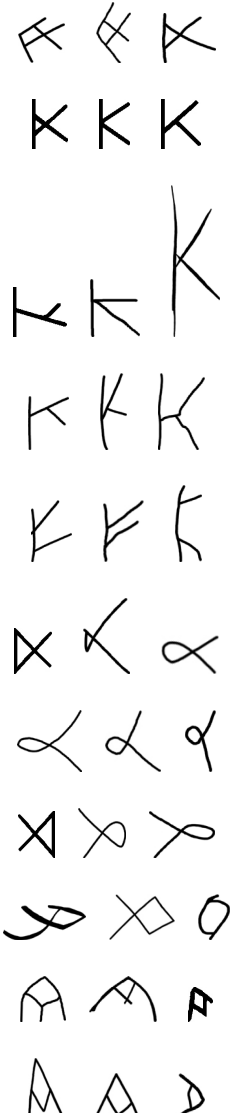

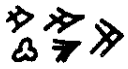
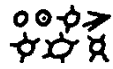
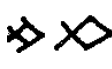
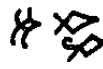
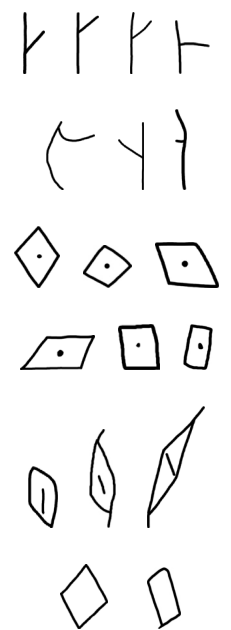

Karşılaştırmalı Ses Değerleri Çizelgesi

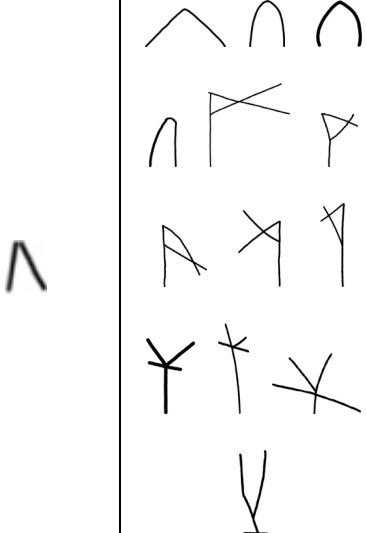
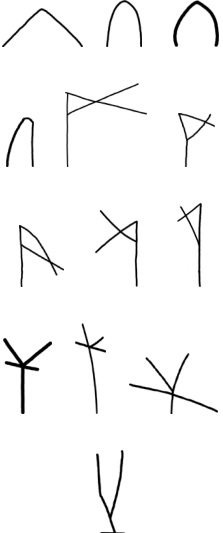

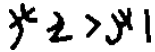
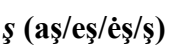
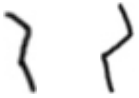

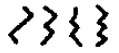
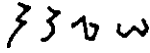

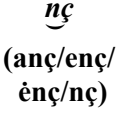
Kik'in Suret Taşı Yazıtı	Anadolu (Esatlı-Salihler) Batı Türk Oyma Yazısı	Orhun Yazıtları	Yenisey Yazıtları	Talas Yazıtları	Hoytu-Tamir Yazıtları	Elyazmaları	Ses Değerleri
𐰆	𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆 𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆𐰆	𐰆	𐰆𐰆𐰆	𐰆𐰆	𐰆𐰆	𐰆𐰆𐰆𐰆	A (a/e)
𐰇	𐰇𐰇𐰇𐰇 𐰇𐰇𐰇𐰇 𐰇𐰇𐰇𐰇	𐰇	𐰇	𐰇	𐰇𐰇	𐰇𐰇	I (ı/i/ê)
𐰈 𐰈 𐰈 𐰈	𐰈𐰈𐰈 𐰈𐰈𐰈𐰈 𐰈𐰈						i

<p> </p>	<p> </p>	<p> </p>	<p> </p>	<p> </p>	<p> </p>	<p> </p>	<p> g^2 (eg/ég/g) </p>
----------	----------	----------	----------	----------	----------	----------	---

	Ff						
	Ff						
	77						
	77						
	99						
	99						
	epp						
	pap						
A A	AAA	777	77	77	77	777	k ² (ek/ek/k)
A A	AAA						
	AA						
	99						
	99						
	ppp						
	ppp						
	ppp						

Y	Y Y Y Y l Y Y	Y	Y	Y	Y	Y Y	l^2 (el/él/l)
Y Y Y Y	Y Y Y Y Y Y Y Y O Y Y Y Y Y Y Y E	Y	Y Y Y	Y Y Y	Y Y	Y Y	r^1 (ar/r)
l l l	l	l	l	l	l	l	s^2 (es/és/s/ es/és/ş)
O O O	O O O D D C C C C	D	D D O O	D	D	D D D	y^1 (ay/y)
q	P P P P P P P P q q q q o o q	q	P P q	q q	q q q	q q	y^2 (ey/éy/y)

<p>Ƨ</p>							<p><i>m</i> (am/em/ èm/m)</p>
<p>Ƨ</p>							<p><i>ng</i> (aŋ/eŋ/èŋ/ŋ)</p>
<p>Ƨ</p>							<p><i>p</i> (ap/ep/èp/p)</p>

*Ses değerleri için yararlanılan başvuru kaynakları:*³⁰

³⁰ Talat Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul, 2003, sy. 22-23.

Talat Tekin, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Ankara, 1997, sy. 18-20.

Dmitri D. Vasilyev, *Корпус Тюркских Рунических Памятников Бассейна Енисея (Korpus Tyurkskih Runičeskih Pamyatnikov Basseyna Yeniseya)*, Leningrad (St. Petersburg), 1983, sy. 7.

Hatice Şirin, *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Ankara, 2006, sy. 27-42.

EKLER

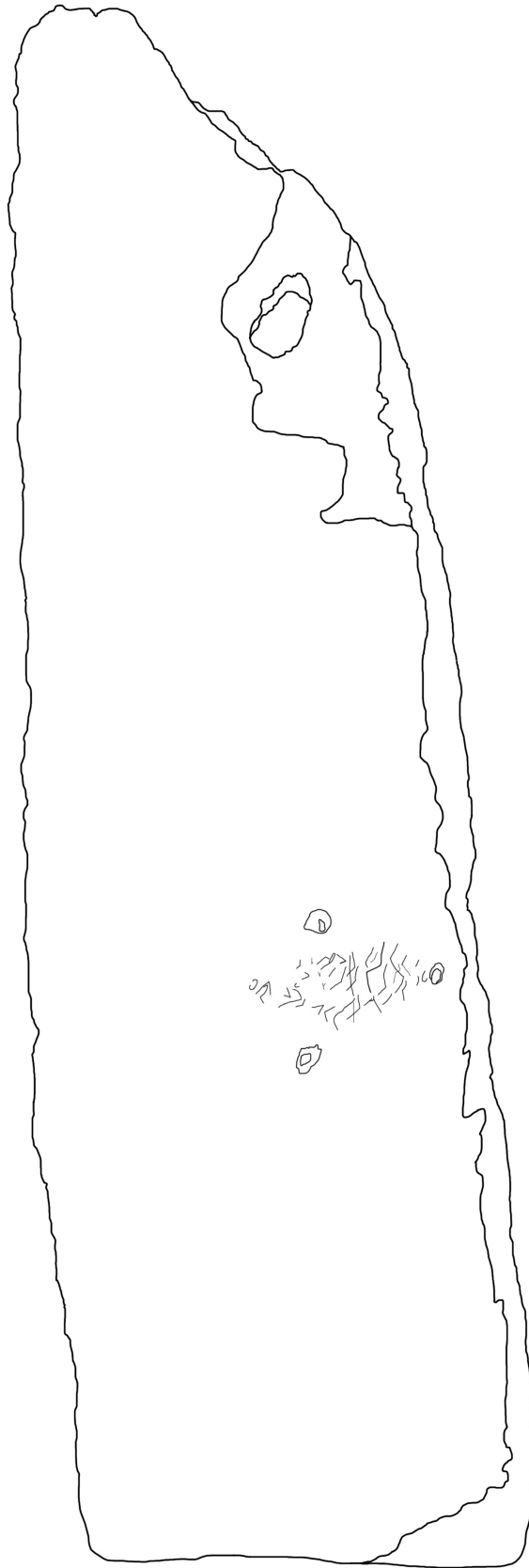
EK 1. Denizli ivril zdemirci Kasabası Eski Gmtlğ - Aban'ın Taşı³¹

Soslanbek Yakuboviç Bayorov, *Avrupa'nun Eski Türk Runik Abideleri*, (eviren: Muvaffak Duranlı), Ankara, 1996, sy. 96-97.

Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara, 1987, sy. 657-729.

Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018 (ř Karşılaştırmalı Ses Değerleri izelgesi), sy. 53-67, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağısayfası.

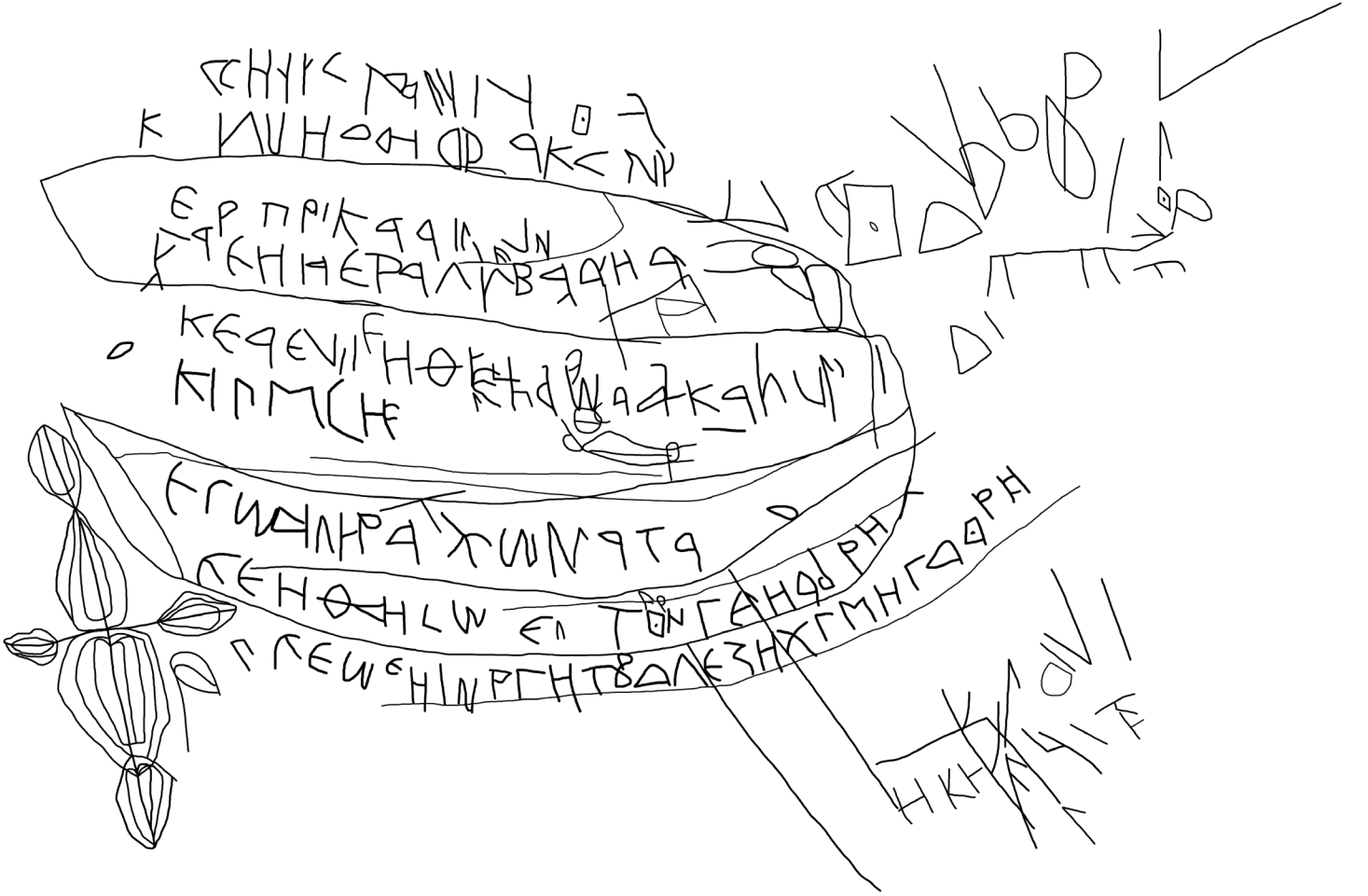
³¹ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 779-785, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağısayfası.

**Esiz e! Ęnç ol; ũsınıđ alış yıl lũ.
Aban unsuz; bořupan al āřın!**

Ne yazık! (şimdi) rahat o; uykusunun alış yılı ejder (yılı).
Aban (ölũme) razı değil (dünyaya doymadı); (gũnahlarını) bağışlayıp kabul et kurbanını!

EK 2. Esatlı - ES7 Eşi Kökçek'in Altun Er Bey İçin Yakarışı³²

³² Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 142-152, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.

ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
 ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΣΜΑΝΙΚΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΑΝ
 ΕΡΡΟΤΗΤΑΙ ΤΟΝ ΑΥΓΟΥΣΤΟΝ
 ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΕΡΑΛΛΙΒΑΡΗΝ
 ΚΕΡΕΝΙΦ ΗΘΕΛΕΝ ΑΓΚΑΛΙΣΤΕΙΝ
 ΚΙΡΜΙΣΗ

ΑΓΩΝΙΣΤΑΙ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ
 ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΣΜΑΝΙΚΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΑΝ
 ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ

Η ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΟΣΜΑΝΙΚΗΝ ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΑΝ

On erin aın; ceki es aın ig!
Em et, al er Ay, cay kekim; u Kaı!
Egey, tek eım kek eı, esig alk!
Ensik, egirsik ig kek; eıt, Kıkcek'in erki tek: "İgig ab ey Ay!".
Emgekig al, iı esig erinde, aın igin ab; beg kekke, em es, ket alın es ay Eı!
Ay, em es, et Altun Er'ig! Andan ab Egey!
İgi bek eıın keki; ag beıiki ey Ay!
İgig erinde co! Beg eıın ö Egey, igi erik; ab ey erin!
Et igig, beg er, es kaki er cek ekeıgince erdi, eltür i, keni erin!
Aın ay, al ay Abay! Ey Eı, al inekig!
Erimin aı sıgır ay Eı, al! Eı, ö eıın!

Ondur erin aklını; cinin kötülüğü aklın hastalığı!
 İlaç kıl, çare ol Ay, dağıt derdimi; güç yetir Baba!
 Ey Rab, tek eım (ıimdi) dert eı, kötülüğü yok et!
 (Bir yerime) inecek, döndürüp dolandıracak hastalık derdi; iıt, Kıkcek'in dileği tek:
 "Hastalığı iyileıtir ey Ay!".

Acıyı al, çekip al kötülüğü kocasından, akıl hastalığını iyileıtir; bey sıkıntıda, ilaç uzat, güçlü çaresini uzat ay Dost!

Ay, ilaç uzat, düzelt Altun Er'i! Ordan iyileıtir ey Rab!

Hastalığı metin eın derdi; boş beıiği ey Ay!

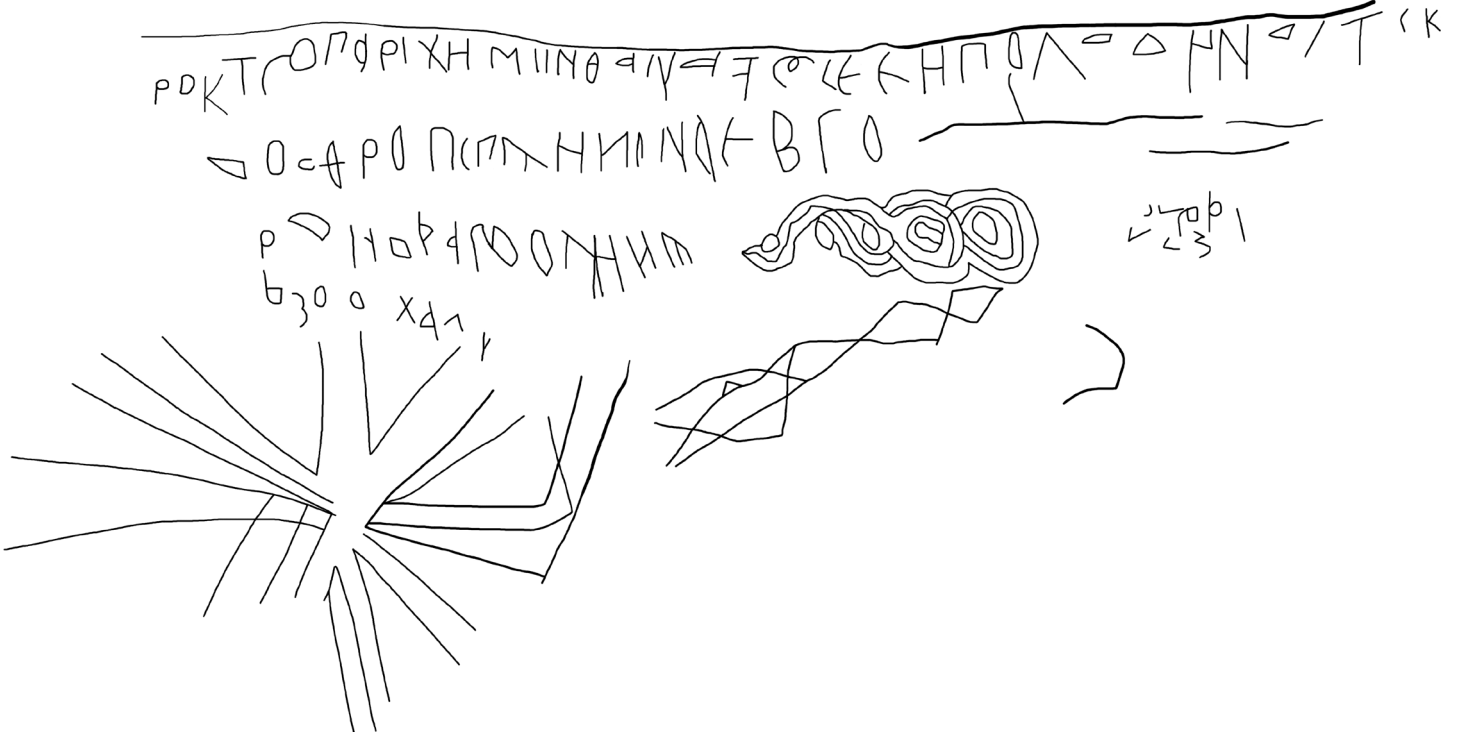
Hastalığı kocasından yok et! (Senin) bey yoldaını anla ey Rab, hastalığı güçlü; iyileıtir ey erini!

Düzelte hastalığı, bey er, gönül yarısı er cin sataınca bunaldı, iletir ey, genelt erini!

Anlayıı buyur, çare buyur ey Baba! Ey Dost, kabul et ineği!

Kocamın kurbanı sıgır ay Dost, kabul et! Dost, anla yoldaını!

EK 3. Esatlı - ES11 Eslek İçin Yakarış³³

Ey Ay, emi cétkey, eşid! Érildi, seş kındaki Eslek'ig, co igig erte ay Êş! Kıkı ö, kıkısı om kıyımında ey Ay; aşın tegürti, Eslek'ig kü i Ay!

Ey Ay, eşinij kek cay; Ak Er, erig ab; ênç ay Ay, edik eşin!

Esik Cılan ançu, al!

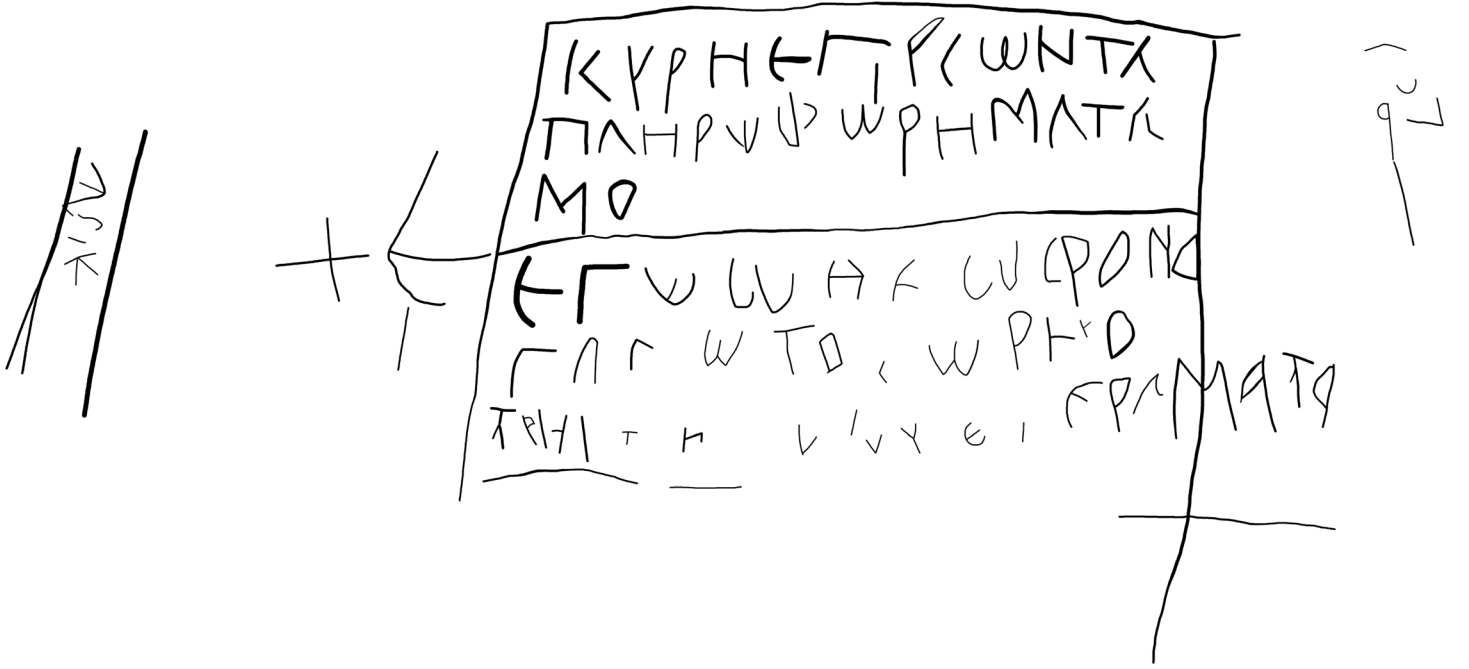
Ey Ay, ilacı yetiše, işit! Bunaldı, kurtar acı içindeki Eslek'i, yok et hastalığı erden ay Dost! Çığlığı anla, çığlığı mide yarası eziyetinden ey Ay; kurbanını ulaştırdı, Eslek'i kuru i Ay!

Ey Ay, yoldaşının sıkıntısını dağıt; Ak Er, eri iyileştir; huzur buyur Ay, iyi et yoldaşımı!

Uzun Yılan (Celmavuz) armağan(dır), kabul et!

³³ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 173-179, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.

EK 4. Esatlı - ES25 Oğuz Türkleri Salur Boyundan Alban Bey İçin Eşi İpek'in Yakarışı³⁴

Aç Êş, ab êşim, edig es!

Êş, oñ! Yérig teşsik o bö iç teşer ey Êş, Alban Bey êrildi, êşi u; u, êlt Ay!

İgig ab, ab eriñ balın ey Ay, kay,

ışı biñ o beyiñ, añ ay,

İpek êşiñ êşit, al es, al elig es!

Êgey, ö, êlttük İpek!

Aşın al ey Êş!

Ey Dost, iyileştir eşimi, iyiliği uzat!

Dost, ondur! (Normalde) yeri deşecek o böy³⁵ iç deşer ey Dost, Alban Bey bunaldı, yoldaşı uyku(dur); güç yetir, (uykuyu) alıp götür Ay!

Hastalığı iyileştir, iyileştir erin yarasını ey Ay, kayır,

işi bin³⁶ o beyin, anlayış buyur,

İpek yoldaşını işit, çâre uzat, çâre eli uzat!

Ey Rab, anla, ilette İpek!

Kurbanını kabul et ey Dost!

³⁴ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 272-282, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.

³⁵ Yuvasını toprak altına yapan, halk arasında çok korkulan, kara renkli, bir tür ağılı örümcek.

³⁶ çok fazla

Oğuz Türkleri Salur Boyunun Damgası

	Kâşgarlı Mahmûd	Reşidü'd-din	Yazıcızâde	Hünernâme	Ebu'l Gazi Bahadır Han
Salur Damgaları					

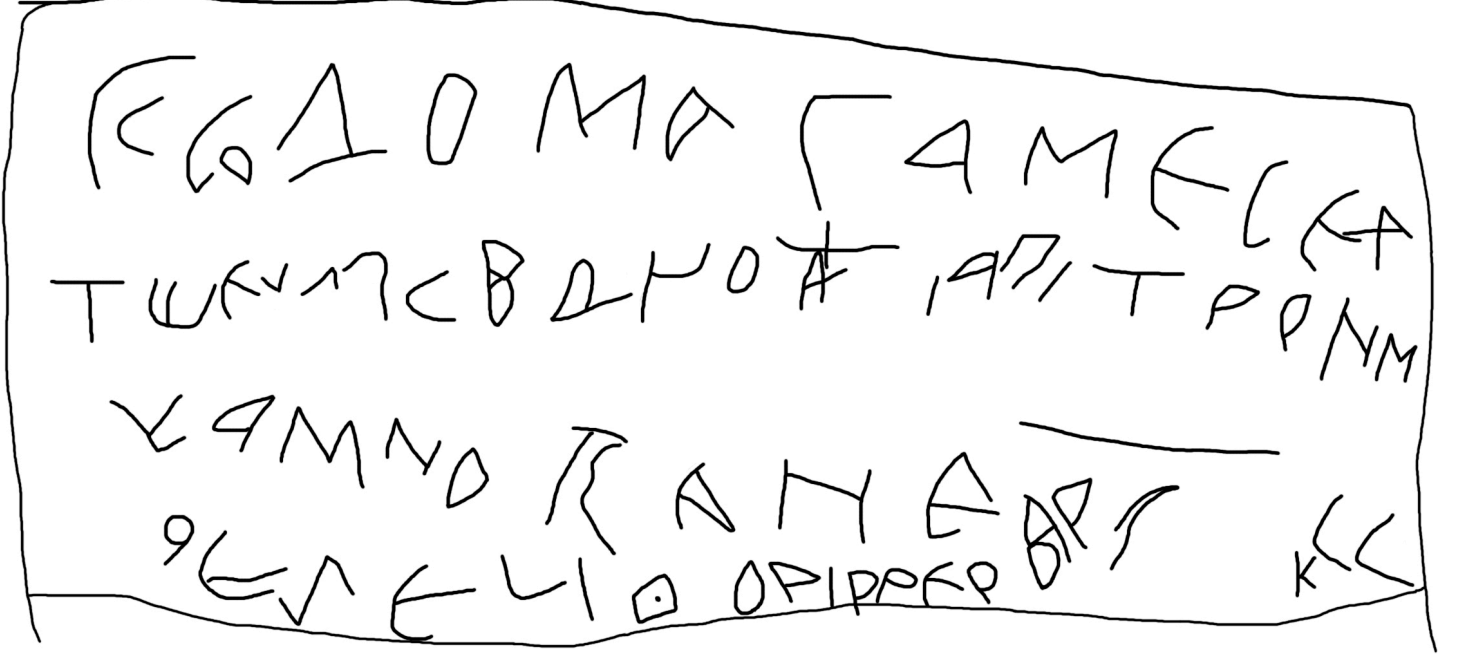
Oğuz damgaları için yararlanılan kaynaklar:³⁷

³⁷ *Divânü Lûgati't Türk*, Kâşgarlı Mahmûd, Bağdat, 1072-1074 (Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser, İstanbul, 2005).

Tevârih-i Âl-i Selçuk, Yazıcızâde Ali, Edirne, 1424 (*Selçuklu Tarihi*, Abdullah Bakır, İstanbul, 2009).

Şecere-i Terākime, Ebu'l-Gazi Bahadır Han, Hive, 1659-60 (*Türkmenlerin Soykütüğü*, Zuhâl Kargı Ölmez, Ankara, 1996).

“Anadolu - Orta Asya arasında kültür bağları ve Doğu Anadolu’da eski Türk kültürünün izleri” – Belge 1 ve Belge 2: Oğuz Boyları ve Damgaları”, İlhami Durmuş, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, İstanbul, Ocak 2008.

EK 5. Esatlı - ES41 Kik Hanım İçin Yakarış³⁸

On Abay, kay alda; Kik Elti'g ab Égem!
 İgig alpan kü! Kü ay Édim, eş kétsik, kü alda!
 Égey, alda kay; éñç kergek ey Éş, apam on!
 Ey Ége, ig al es! Añ ay, kes kekig ey Ay!

Ondur ey Baba, kayır *al*'dan³⁹; Kik Hanım'ı iyileştir Rabbim!
 Hastalığı alıp koru! Koru ey Efendim, (yoksa) eş gidecek, koru *al*'dan!
 Ey Rab, *al*'dan kayır; huzur gerek ey Dost, ablamı ondur!
 Ey Rab, hastalık çâresi uzat! Anlayış buyur, sona erdir sıkıntıyı ey Ay!

³⁸ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 366-372, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.

³⁹ al karısından, al basmasından

EK 6. Esatlı - ES61 Sınsın'ın Yakarışı⁴⁰

NIK K Y H A H H B
 A H Y A M O I H
 F O O C H S H

Êş, Sınsın'ın erk erür; ab!
 Êş're keldi ayap er,
 ig candan érinç er.

Dost, Sınsın'ın dileğidir; iyileştir!
 Dost'a geldi sayıp er,
 hastalıktan yana bahtsız er.

⁴⁰ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 500-509, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.

EK 7. Esatlı - ES64 Kum Eri İçin Yakarış⁴¹

**Om ig igende açyuk i Aykı, bês ayın ebinde Kum Eri!
Yênge yan ir san, ig ança êriltti, ab sıl erig!
Egiri entikü iş, aş bis yêr, kem beninde aldı Êgey!**

Mide hastalığı ciğerden açtı⁴² ey sevgili Ay, beş aydır evinde Kum Eri!
Yemeden yana utangaç san(ırsın), hastalık öyle bunalttı, iyileştir yemeden tiksindir eri!
Döne dolana (ne yapacağımı) şaşırıp kurum (ve) aş tortusu yer, hastalık benliğinden aldı ey Rab!

⁴¹ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 526-536, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.

⁴² Mide asidinin yemek borusundan gırtlığa ve soluk borusuna, akciğere doğru geri kaçması yeğin öksürüğe neden oldu.

EK 8. Salihler Asmalıyatak - Eşi Öpüş'ün El Bey İçin Yakarışı⁴³

⁴³ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 658-671, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.

Al ênç ayıkın, aň Êl Beg'ig, al êlt Êgey! Sik ağaç⁴⁴, eňek egildük, ed ay, oň süg ey Ay; AŞ ÊDİKE!

**Beğedildi gü, ét!
 Êgey, i Ak Er, yan, ig eň anıg çildek!
 Ay Apaç, seş! Êgey, alp uşakıñ aň, ed ay Kaň!
 İ Aga, seş! Esiñ naru siş igi, Kaň, ed es! Al ayıkın, eşiñ açınur!
 Aç Êdi, içki bësi arış, alpan oň eşiñ!
 Emig kes, eñdi eşiñ, aş Ak Er'ke, ediñ ét!
 Añışın al, ab aç Êş!
 Ay, Öpüş'üg aň!**

Kabul et huzur adağını, anla Êl Bey'i, çâre ilet ey Rab! Sik sopa, çene eğildi, iyilik buyur, ondur askeri ey Ay, (O) KURBAN(DIR) RABBE!

(Hastalık yüzünden) beylik mi yapıldı (ki) düzelt!

Ey Rab, ey Ak Er, dağıt, hastalık en kötü at çıbanı!

Ey babacığım, kurtar! Ey rab, yiğit hizmetkârını anla, iyilik buyur Baba!

Ey Efendi(m), kurtar! Kötülüğün yan şış (çıban) hastalığı, Baba, iyilik uzat! Kabul et adağını, yoldaşın armağan eder!

Ey Efendi(m), beylik kırsrağı temiz(dir), kabul edip ondur yoldaşını!

İlacı belirle, (ne yapacağımı) şaşırđı yoldaşın, (o) kurban(dır) Ak Er'e, iyiliğini yarat!

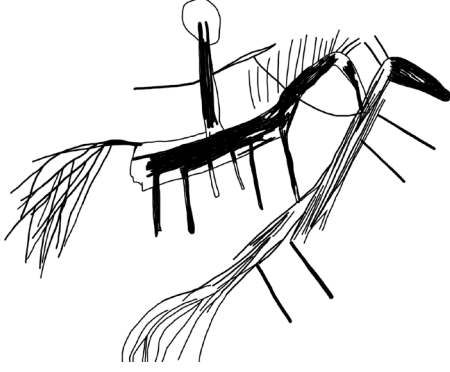
Andacını kabul et, iyileştir ey Dost!

Ay, Öpüş'ü anla!

⁴⁴ **sik ağaç** '(söz koşması) sik sopa, erkeğın cinsel organı'

Krşnz. **yığaç** 'ağaç; ağaç parçası; erkeğın cinsel organı'

[*Divânü Lugâti't-Türk*, Kâşgarlı Mahmûd, Bağdat, 1072 - 1074, (Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser, İstanbul, 2005, sy. 689)].

Oğuz Türkleri Döğer Boyunun damgası

	Kâşgarlı Mahmûd	Reşidü'd-din	Yazıcızâde	Ebu'l-Gazi Bahadır Han
Döğer Damgaları	18	X	↗	𐰇𐰆𐰅

Oğuz damgaları için yararlanılan kaynaklar:⁴⁶

⁴⁶ *Divânü Lûgati't Türk*, Kâşgarlı Mahmûd, Bağdat, 1072-1074 (Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser, İstanbul, 2005).

Tevârih-i Âl-i Selçuk, Yazıcızâde Ali, Edirne, 1424 (*Selçuklu Tarihi*, Abdullah Bakır, İstanbul, 2009).

Şecere-i Terākime, Ebu'l-Gazi Bahadır Han, Hive, 1659-60 (*Türkmenlerin Soykütüğü*, Zuhâl Kargı Ölmez, Ankara, 1996).

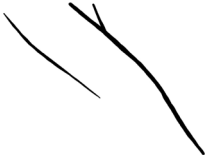
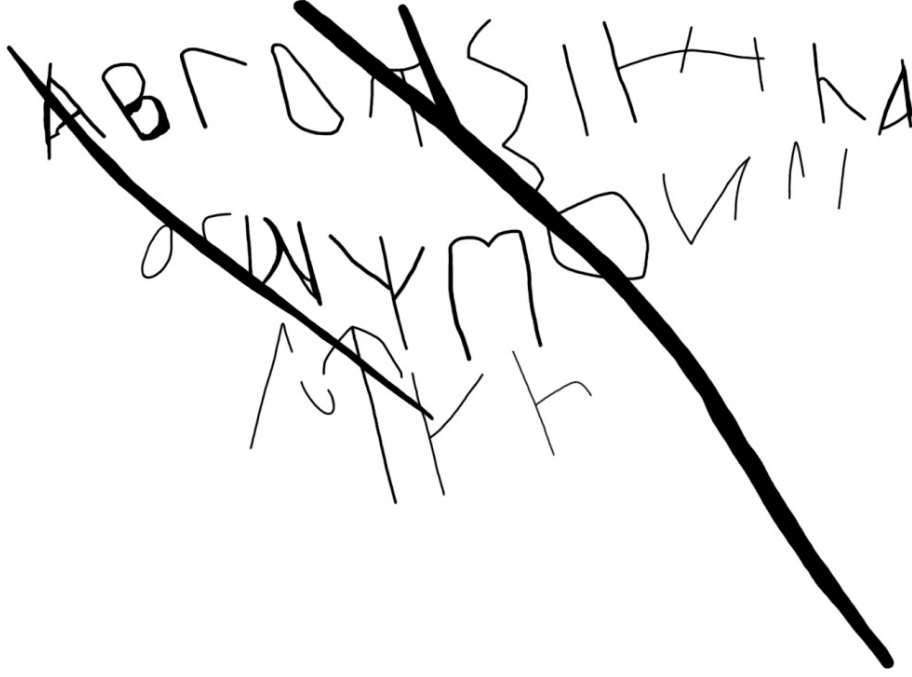
“Anadolu - Orta Asya arasında kültür bağları ve Doğu Anadolu’da eski Türk kültürünün izleri – Belge 1 ve Belge 2: Oğuz Boyları ve Damgaları”, İlhami Durmuş, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, İstanbul, Ocak 2008.

Sebük Ak Er, Inam Êge, ab, sü kıyında!
Êt Êgey; çin anumı çibiniş es, ed ay Kaş!
Ab, ig aş Abık, aşar em kes Ay'ım, êlt igiñ alın!
Sesig ö, em Sende Êgeç, alın es, altak ay; u Ay'ıñ Ay!
Abık'ıñ êtigi Yıd⁴⁷ Elti'g ö Ay'ıñ Êşi!
Ban Êş, Abık sil, kes aşın esig, ab İsig Êş!
Es alıñ, anı ig es alsık, u, ig esig iş Êş!
U Êş, ab! Añ aç Êş, sık eşid Abık'ıg, kıb es, beñi ay!
Êş, agıg ö; iş Beñü Ak Er, anıñ ig baş açsık, kay!
Edik aç Ay, añ ay, êlt ig kısıgıg Ay, al ay!
Êş, ab; añ kış, aşın kaşig iş, em es!
Êgeç, yañın iyü iş anumıg, edig es!
İg aşı akıg iş, eşid Ay, ö eşig, ed ay!
İg anıg, iş Êş!
Alın bêg; çilteg Abay!

Sevgili Ak Er, Güvenilir Rab, iyileştir, asker acı içinde!
 Düzelt ey Rab; bütün cüzam cinlerin kötülüğü, iyilik buyur Baba!
 İyileştir, hastalık kurbanı Abık, ona ilaç belirle Ay'ım, ilet hastalığın çâresini!
 Sesi anla, ilaç Sende sevgili Rabbim, çâresini uzat, yardım buyur; güç yetir Ayların Ayı!
 Abık'ın bezeği Yıd Hanım'ı anla Ay'ın Eşi!
 Büyük Dost, Abık yemeden içmeden kesik, sona erdir kurbanıyla kötülüğü, iyileştir Aziz Dost!
 Uzat çâreni, onu hastalık kötülüğü alacak, güç yetir, hastalık kötülüğünü çekip al Dost!
 Güç yetir Dost, iyileştir! Anla ey Dost, az işit Abık'ı, baht uzat, mutluluk buyur!
 Dost, gözyaşlarını anla; çekip al Bengi Ak Er, onun hastalığı yara açacak, kayır!
 İyi et ey Ay, anlayış buyur, alıp götür hastalık sıkıntısını Ay, çâre buyur!
 Dost, iyileştir; anlayış kıl, kurbanıyla değerli taşı al, ilaç uzat!
 Sevgili Rabbim, hastalığını ezip çekip al cüzamı, iyiliği uzat!
 Hastalık kurbanı kır atı al, işit Ay, anla hanımı, iyilik buyur!
 Hastalık kötü, çekip al Dost!
 Kabul et kısrağı; saygılar ey Baba!

⁴⁷ *yıd* “güzel koku, misk”

EK 10. Salihler Kabaoyuk - Oğuz Türkleri İğdir Boyundan Kök İçin Yakarış⁴⁸

Oğuz Türkleri İğdir Boyunun Damgası

	Kâşgarlı Mahmûd	Reşidü'd-din	Yazıcıoğlu	Hünername	Ebu'l Gazi Bahadır Han
İğdir Damgaları	↘	↘	↘	↘	↘

*Oğuz damgaları için yararlanılan kaynaklar:*⁴⁹

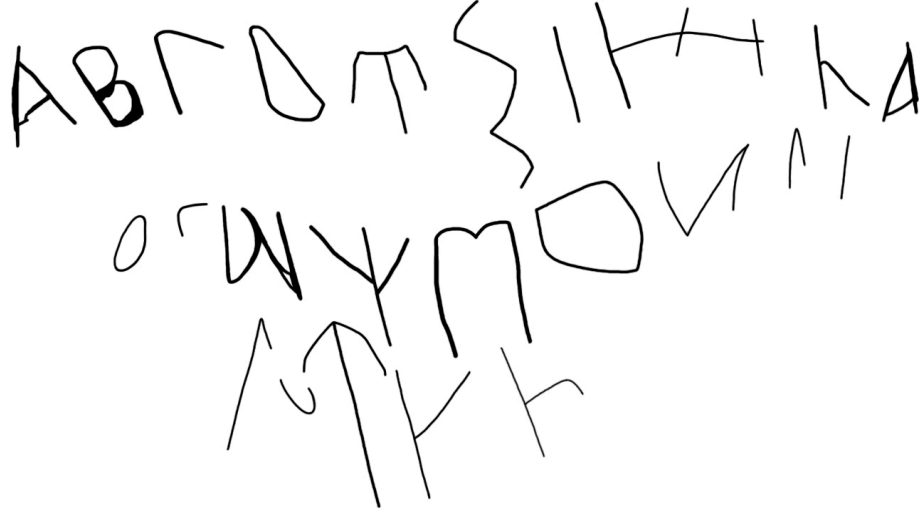
⁴⁸ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 753-756, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağısayfası.

⁴⁹ *Divânü Lûgati't Türk*, Kâşgarlı Mahmûd, Bağdat, 1072-1074 (Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser, İstanbul, 2005).

Tevârih-i Âl-i Selçuk, Yazıcızâde Ali, Edirne, 1424 (*Selçuklu Tarihi*, Abdullah Bakır, İstanbul, 2009).

Şecere-i Terākime, Ebu'l-Gazi Bahadır Han, Hive, 1659-60 (*Türkmenlerin Soykütüğü*, Zuhul Kargı Ölmez, Ankara, 1996).

“Anadolu - Orta Asya arasında kültür bağları ve Doğu Anadolu’da eski Türk kültürünün izleri – Belge 1 ve Belge 2: Oğuz Boyları ve Damgaları”, İlhami Durmuş, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, İstanbul, Ocak 2008.

Kök, “İ Ay, érinç es!” tèt; tek.

“Ayu ebçi élt!” ayur i Êş!

İ Anuk, aņ ét!

Kök, “Ey Ay, mutluluk uzat!” der; (o) yalnız.

“Buyurup hanım gönder!” der ey Dost!

Ey (Her Yerde Her Zaman) Hazır Olan, anlayış kıl!

EK 11. Salihler Kartalkaya - Eneyük İçin Av Yakarışı⁵⁰

Sağdan sola:

$k^2 i \check{\varsigma} s^2 A k^2 \check{n}\check{\varsigma} \check{n}g y^2 k^2 d^2 m k^2 \check{n}\check{\varsigma} s^2 s^2$

$k^{2i} \check{\varsigma} s^2 A k^2 \check{n}\check{\varsigma} \check{n}g y^2 k^2 d^2 m k^2 \check{n}\check{\varsigma} s^2 s^2$

k(e)çi ese kenç eņey(ü)k éd(i)mk(e) ênç es êş

Keçi ese kenç Eņeyük édimke ênç es Êş!

Keçi uzatarak genç Eņeyük efendime mutluluk uzat Dost!

⁵⁰ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 812-819, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.

EK 12. Kars Kağızman Çallı Yaylası Geyiklitepe - Az İçin Yakarış⁵¹

XANE UNOPANI
 PIETHPONNICEPACN
 3AICECKVAVOLAP

Sök i Ay, kıran ig ök!

Az akın, këyik ançuŋ, èb, sık al ay; yèt, aç, anıg es yèk!

Yèb, u, yal, kıyılma, abıgın es yenç!

Söküp çıkar ey Ay, öldürücü hastalıktır!

Az'ın kır atıyla, geyik armağanın, acele et, az çâre buyur; yetiş, aç(tır), (çok) kötücül(dür) kötülük cini!

Donan, erkli ol, (gökte hep) parla, batma, gizlisiyle kötülüğü ez!

⁵¹ Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, sy. 832-836, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.

“Kars’ın Kağızman ilçesi Çallı yaylasında, Geyiklitepe adı verilmiş bir kayalıkta, küçük ve büyük pano olarak adlandırılan yan yana iki bölümde geyik, dağ keçisi gibi, ustaca çizilmiş, zarif hayvan resimleriyle, bunların yanlarında ve aralarında birkaç tane yazıt yer alıyor. Bunlardan, bizim burada ilgilendiğimiz ve Esatlı’yla aynı abeceyle yani Batı Türk oyma yazısıyla yazılmış olduğundan bu kitapta yer verme gereğini duyduğumuz yazıt küçük panoda bulunuyor(du). Yazıtla ilgili (tarafımızdan yapılmış, şu an dek tek, Eski Türkçe) okuma önerisini, 3-4 Mayıs 2008 Ankara II. Yörük Türkmen Büyük Kurultayı ve Bilim Şenliği ve 20 Şubat 2010 Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Süleymaniye Kürsüsü “Ordu Mesudiye Esatlı ve Ankara Güdül Salihler Eski Türk Yazıtları” konferansında bilimsel ve genel kamuoyuna sunuşumuzun sonrasında, Geyiklitepe kaya resimleri alanını 21 Ağustos 2011 tarihindeki ziyaretimizde yazıtın, yanı başında eşlik eden zarif geyik, geyiğin üzerinde Oğuz Türkleri Kınık boyu damgası, yaşam ağacı ve dağ keçisi çizimleriyle birlikte, üstü bütünüyle karalanarak ve kazınarak silinmiş olduğunu büyük bir üzüntüyle gördük (yukarıdaki fotoğraflar). Bunun hemen bir iki metre sağındaki başka bir kaya yüzeyinde yer alan iki Ermeni harfli-Ermenice yazıt ise dokunulmadan bırakılmıştı. Belli ki bunu yapan kişi(ler) o iki dokunulmamış yazıtın Ermenice olduğunu, kazıdıkları yazıtın ise Ermenice olmadığını (fakat önceden hangi dilden olduğunu bilemeyecek olsalar da, şimdi sunularımızdan öğrenmiş olacakları üzere, Eski Türkçe olduğunu) çok iyi biliyorlardı. Her kökenden bütün öbürleri gibi Anadolu tarih ve kültür kalıtının değerli bir parçası olan bir Eski Türk belgesi bu biçimde ne yazık ki anlamsız ve budalaca yok edilmek istenmişti. Neyse ki Geyiklitepe kaya resimleri alanı, Erzurum Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Eskiçağ Tarihi Bölümü başkanı Prof. Dr. Alpaslan Ceylan ve çalışma arkadaşlarınca, alana söz konusu saldırı eyleminden daha öncelerinde ayrıntılı biçimde çalışılmış ve belgelenmiş bulunmaktadır. Dolayısıyla, bu çirkin saldırı amacına ulaşamamıştır.

Anadolu topraklarındaki tarih öncesi, tarih sonrası, Hitit, Frig, Grek, Roma, Bizans, Türk, Rum, Ermeni, vb. hangi köken ve kaynaktan olursa olsun, bütün kalıntılar, bütün belgeler ve yazıtların hepsi bizimdir, hepsi de eşit derecede önemli, hepsi de eşit derecede değerlidir ve öyle davranılmayı hak etmektedir. Bunların tümüne de, Türk ulusunun ve dünya insanlığının ortak tarihsel-kültürel kalıtı olarak aynı ilgi ve sevgiyle sahip çıkıyoruz ve Türk ulusunun siyasi rakiplerinden de bu tür saygısız ve düşüncesiz, kültür yıkıcısı, barbarca eylemler yerine, bilimsel tartışma ve görüş alışverişi temelinde aynı ahlaki tutum ve sorumluluk duygusuyla davranarak uğraşlarını uygarca vermelerini bekliyoruz.

Kars Kağızman Çallı yaylası Geyiklitepe kaya resimleri alanındaki, gerek Anadolu Türk tarihi gerekse de Türk kültürü ve halkbilimi açısından çok değerli ve önemli bu sevimli oyma yazıtın başına gelenler kitabımızın giriş bölümünde Anadolu’nun çeşitli yerlerindeki çok sayıdaki Eski Türk belgelerinin güvenliğine ilişkin dile getirmiş olduğumuz kaygılarımızın ne denli haklı olduğunun canlı bir kanıtını sergilemektedir. Bu noktada, söz konusu Eski Türk belgelerinin korunması ve yok olmadan, yok edilmeden gelecek kuşaklara ulaştırılması için, Türk ulusuyla birlikte tüm bunların güçlü ve yetkili sahibi Türk Devletine bu konudaki sorumluluklarını bir kez daha anımsatmayı vazgeçilmez bir görev biliyoruz.”

Kaynakça

- Abdullah Bakır, *Selçuklu Tarihi*, İstanbul, 2009 (Yazıcızâde Ali, *Tevârîh-i Âl-i Selçuk*, Edirne, 1424).
- Ahmet Taşağıl, *Çin Kaynaklarına Göre Eski Türk Boyları*, Ankara, 2004.
- Akdes Nimet Kurat, *Peçenek Tarihi*, İstanbul, 1937.
- Ali Othman - Maria Gorea, *Une inscription runique centre-asiatic à Sura (Moyen-Euphrate syrien): présentation et observations préliminaires*, *Semitica et Classica*, Cilt: 9, sy. 251-260, Ocak 2016.
- Aptullah Battal, *İbnü-Mühennâ Lûgati*, T. D. T. C. (Türk Dili Tetkik Cemiyeti), İstanbul, 1934.
- Cem Dilçin, *Yeni Tarama Sözlüğü*, Türk Dil Kurumu Yayınları, 3. Baskı, Ankara, 2013.
- Cengiz Saltaoğlu, *Unutulmuş Bir Geçmişten Oğuz-Kıpçak Sesler - Esatlı Yazıtları I-II*, Antalya, 2018, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.
- Cengiz Saltaoğlu, *Sura Oyma Yazıtı*, Antalya, 2019, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.
- Cengiz Saltaoğlu, *Ankara Gündül Salihler Köyü Deliklikaya Kaya Resimleri Alanı - Yazıtlı Pano/Oğuzlar Kayası*, Antalya, 2019, Academia.edu Cengiz Saltaoğlu ağsayfası.
- Dmitri D. Vasilyev, *Корпус Тюркских Рунических Памятников Бассейна Енисея (Корпус Тюркских Рунических Памятников Бассейна Yeniseya)*, Leningrad (St. Petersburg), 1983.
- Ekrem Arıkoğlu, Klara Kuular, *Tuva Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, 2003.
- Ekrem Arıkoğlu, *Örneklî Hakasça-Türkçe Sözlük*, 1. Baskı, Ankara, 2005.
- Emine Gürsoy-Naskali, Muvaffak Duranlı, *Altayca-Türkçe Sözlük*, Ankara, 1999.
- Faruk Sümer, *Oğuzlar (Türkmenler)*, İstanbul, 1999.
- Hatice Şirin, *Başlangıcından Günümüze Türk Yazı Sistemleri*, Ankara, 2006.
- Hüseyin Namık Orkun, *Eski Türk Yazıtları*, Ankara, 1987.
- İgor L. Kızlasov, *Тюркская Руническая Надпись На Евфрате. Южносибирский Способ Проверки Религиозных Истин*, *Studia Mediaevalia Europaea et Orientalia*, Bükreş, 2018.
- İlhami Durmuş, “Anadolu - Orta Asya arasında kültür bağları ve Doğu Anadolu’da eski Türk kültürünün izleri” – *Belge 1 ve Belge 2: Oğuz Boyları ve Damgaları*, *Bilim ve Ütopya Dergisi*, İstanbul, Ocak 2008.
- Marcel Erdal, *Old Turkic Word Formation - A Functional Approach to the Lexicon, Volume I-II*, Wiesbaden, 1991.
- Mine Günel Temiz, *Aktepe Büyük Karapınar Mezarlığı’nda Yeni Bulgular*, 2. Avrasya Uluslararası Türk Sanatları Kongresi (2-5 Aralık 2015) Bildiriler Kitabı, İstanbul, 2018, sy. 67-92.
- Nadejda Nikolaevna Kurpeşko Tannagaşeva, Şükrü Halûk Akalın, *Şor Sözlüğü*, Adana, 1995.

Osman Karatay, *İlk Oğuzlar - Köken, Türeyiş ve Erken Tarihleri Üzerine Çalışmalar*, İstanbul, 2017.

Rahşan Tamsü Polat, Yusuf Polat, Alexander Lubotsky, *An Idol-shaped Stele with an Old Phrygian Inscription in the Territory of Nakoleia*, GEPHYRA Doğu Akdeniz Bölgesi Eskiçağ Tarihi ve Kültürlerini Araştırma Dergisi / Zeitschrift für die Geschichte and Kulturen des antiken östlichen Mittelmeerraums, Sayı / Band 19, 2020, sy. 45-67.

Seçkin Erdi, Serap Tuğba Yurteser, *Divânü Lûgati't Türk*, İstanbul, 2005 (Kâşgarlı Mahmûd, Bağdat, 1072-1074).

Semih Güneri, *Türk Altay Kuramı*, Ankara, 2018.

Sergey Grigeroviç Agacanov (1969), *Oğuzlar*, (Rusçadan çevirenler: Ekber N. Necef - Ahmet Annaberdiyev), İstanbul, 2010.

Soslanbek Yakuboviç Bayçorov, *Avrupa'nın Eski Türk Runik Abideleri*, (Çeviren: Muvaffak Duranlı), Ankara, 1996.

Suat Ünlü, *Çağatay Türkçesi Sözlüğü*, Konya, 2013.

Şevket Dönmez, *Kurgandan Kibleye: Anadolu'nun İlk Müslüman Türklerinin İzleri, Oluz Höyük Konar-Göçer Türkmen (Oğuz) Mezarlığı*, Anadolu Selçuklu Mirası ve Güncel İmgeler, İstanbul, 2017, sy. 126-141.

Talât Tekin, *Tuna Bulgarları ve Dilleri*, Ankara, 1987.

Talât Tekin, *Tarih Boyunca Türkçenin Yazımı*, Ankara, 1997.

Talât Tekin, *Orhon Türkçesi Grameri*, İstanbul, 2003.

Yaşar Çoruhlu, *Türk Mezar (Ölü) Taşlarının Ortaya Çıkışı, Gelişimi ve Türk İslam Dönemindeki Devamı ya da Dönüşümü Üzerine*, I. Uluslararası Geleneksel Türk Mezar Taşları Sempozyumu (19-21 Eylül 2018, Bakü) Kitabı, Bakü, 2019, sy. 482-523.

Zuhal Kargı Ölmez, *Türkmenlerin Soykütüğü*, Ankara, 1996 (Ebu'l-Gazi Bahadır Han, *Şecere-i Terākime*, Hive, 1659-60).